

QƏRBİ AZƏRBAYCAN BİZ QAYIDAÇAĞIQ!

Minillər boyu Qərbi Azərbaycanda (indiki Ermənistanda) yaradılmış mədəni irs yalnız bir xalqın keçmişinin izi deyil, həm də onun maddi və mənəvi varlığının ayrılmaz tərkib hissəsidir. Qəbiristanlıqlar, qədim yaşayış məskənləri, monumental abidələr, məscidlər, türbələr, pirlər, ziyarətgahlar, daş kitabələr Azərbaycan xalqının tarixi yaddaşının daşıyıcısı, milli kimliyinin canlı şahidləridir. Onlar əsrlər boyu bu torpaqlarda yaşamış bir millətin mədəni-mənəvi varlığını, dünyagörüşünü və bəşəri sivilizasiyaya verdiyi töhfələri özündə əks etdirir.

Qərbi Azərbaycanda ermənilər tərəfindən törədilmiş dağıntılar mütələq dünya ictimaiyyətinə çatdırılmalıdır. Əminəm ki, Qərbi Azərbaycan İcması Azərbaycan dövlətinin dəstəyi ilə bunu edəcək.

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Türkmənçay müqaviləsi:
milli faciəmizin əsası

Türkmənçay müqaviləsindən (1828) sonra ermənilərin kütəvi şəklidə İrəvan xanlığı ərazisinə köçürülməsi bölgənin etnik-demoqrafik tərkibində mühüm dəyişikliklərə səbəb oldu. Bu köçürülmə nəticəsində azərbaycanlıların bölgədəki say üstünlüyü tədricən zəifləməyə, ermənilərin sayı isə sürətlə artmağa başladı. Azərbaycanlılara məxsus olan zəngin mədəni irs tədricən üstünlük qazanan erməni şovinistlərinin və vandallarının hədəfinə çevrildi. İndiki Ermənistan ərazisində azərbaycanlılara məxsus maddi-mədəni irs nümunələri planlı və məqsədyönlü şəkildə ya dağıdıldı, ya da özünüküldürüldü, izlər silindi, həqiqətlər təhrif olundu, zəngin tarixi irs məhv edildi. Bu, yalnız maddi-mənəvi dəyərlərin yox edilməsi deyil, həm də bir xalqın yaddaşına, ruhuna və kimliyinə qarşı yönəlmis mədəni soyqırımı aktıdır.

“Qərbi Azərbaycan İrsi”
tədqiqatlar seriyası

Məhz bu tarixi-mədəni soyqırımı faktlarını sənədləşdirmək, beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətinə çatdırmaq və milli yaddaşı daha da gücləndirmək məqsədilə Qərbi Azərbaycan İcması tərəfindən “Qərbi Azərbaycan İrsi” tədqiqatlar seriyasının nəşrinə başlanılıb. Bu silsilənin ilk buraxılışı olan “Qərbi Azərbaycan İrsi: Ermənistanda azərbaycanlıların maddi-mədəni irsinin - qəbiristanlıqların sistemli şəkildə dağıdılmasının nəticələri və beynəlxalq hüquqi məsuliyyətə dair hesabat və materiallar” adlı fundamental nəşr, öz əhatəli məzmunu və faktoloji əsasları ilə xüsusi elmi və ictimai əhəmiyyət daşıyır.

Bu mühüm nəşr Qərbi Azərbaycan İcmasının İdarə Heyətinin sədri, Milli Məclisin deputatı, dosent Əziz Ələkbərlinin və tədqiqatçı alim Səbuhi Hüseynovun böyük zəhmət və fədakarlıqla ərsəyə gətirdiyi sanballı elmi-tarixi araşdırmaıdır. Fundamental nəşrin ərsəyə gəlməsində müəlliflərin həm peşəkar elmi yanaşması, həm də milli məsuliyyət hissi həlledici rol oynayıb. Bu tip əsərlər Qərbi Azərbaycan İcmasının Azərbaycan dövlətinin dəstəyi ilə həyata keçirdiyi məqsədyönlü fəaliyyətin və qayıdış strategiyasının vacib tərkib hissəsidir.

Nəşrin meydana gəlməsində tədqiqatın ideya müəllifi və layihə rəhbəri, sənətsünaşlıq elmlər doktoru, professor Ədalət Vəliyevin böyük əməyi və intellektual rəhbərliyi həlledici rol oynamışdır. Onun təşəbbüsü, strateji baxışı və ideya dəstəyi sayəsində bu fundamental tədqiqat işi sistemli şəkildə ərsəyə gətirilmiş və elmi ictimaiyyətə təqdim edilmişdir.

Professor Ə.Vəliyevin bu fundamental nəşrə yazdığı ön sözdə tədqiqatın zəruriliyi, Qərbi Azərbaycanın maddi-mədəni irsinin sənədləşdirilməsinin milli və beynəlxalq miqyasda əhəmiyyəti, eləcə də bu sahədə aparılan məqsədyönlü fəaliyyətin tarixi məhiyyəti aydın şəkildə ifadə olunmuşdur: “Azərbaycanda ilk dəfə Ermənistan tərəfindən azərbaycanlıların qəbiristanlıqlarının sistemli şəkildə dağıdılması siyasəti və onun nəticələri tədqiqat obyektinə çevrilmişdir. Bu tədqiqat tarixi-etnik torpaqları olan Qərbi Azərbaycandakı qəbiristanlıqlara qarşı Ermənistan dövləti tərəfindən məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilən vandallizim siyasətinin sənədləşdirilməsinə həsr edilmişdir”.

Kitabın “Gülüstan” sarayında, respublikamızın ayrı-ayrı rayon və şəhərlərində, ali təhsil müəssisələrində elmi və siyasi elitanın iştirakı ilə yüksək səviyyədə təqdimat mərasimlərinin keçirilməsi nəşrin milli düşüncə və tarixi şüurunun formalaşmasında mühüm rol oynadığını bir daha nümayiş etdirdi.

Bu nəşrin monoqrafiya deyil, məhz “hesabat və materiallar” formasında tərtib edilməsi onun həm orijinallığını, həm də funksionallığını xeyli dərəcədə artırmışdır. Belə bir unikal yanaşma əsəri yalnız akademik auditoriyaya deyil, həm də beynəlxalq təşkilatlara, hüquq müdafiəçilərinə, diplomatik dairələrə və geniş ictimaiyyətə ünvanlanmış dəyərli informasiya mənbəyinə çevirmişdir. Bu format kitabı elmi-tarixi dəyərinə saxlamaqla yanaşı, onu beynəlxalq hüquq, tarixi ədalət və mədəni yaddaşın bərpası kontekstində xüsusi aktuallığa malik sənədlər toplusuna çevirmişdir.

“Qərbi Azərbaycan İrsi”nin strukturu

“Qərbi Azərbaycan İrsi” tədqiqatlar seriyasının 5 hesabatdan ibarət olması nəzərdə tutulub. I, II, III hesabatlarda Qərbi Azərbaycanda Ermənistan dövləti tərəfindən məqsədli şəkildə dağıdılan

Mədəni soyqırımın sənədləşdirilməsi:

Qərbi Azərbaycan irsinə tarixi baxış

azərbaycanlılara məxsus qəbiristanlıqlar, IV hesabatda məscidlər, V hesabatda isə pirlər və türbələr öz əksini tapacaq.

Kitabın 896 səhifədən ibarət olan I cildində 1991-ci ilə qədər Qərbi Azərbaycan - indiki Ermənistan ərazisində mövcud olmuş, indi isə yalnız xarabalıqları qalmış 700-dən çox azərbaycanlı qəbiristanlığının 201-nin əvvəlki və indiki vəziyyətinə bəhs edilib, hər bir qəbiristanlığın vəziyyəti haqqında maksimum təsvir yaradılmasına nail olunub.

Ciddi metodoloji yanaşma əsasında hazırlanan kitabda müxtəlif elm sahələrinin (tarix, arxeologiya, coğrafiya, hüquq və informasiya texnologiyalar) sintezindən, 1890-1991-ci illərdə Rusiya imperiyası və daha sonra Sovet İttifaqının Baş Qərargahı tərəfindən tərtib və nəşr edilən, uzun müddət məxfilik statusunda saxlanılan müxtəlif ölçülü 250-dən çox topoqrafik xəritədən, Amerika Birləşmiş Ştatlarının kəşfiyyat peykarlarının təsvirlərindən, Rusiya, Türkiyə, Gürcüstan və Azərbaycan arxivlərində saxlanılan sənədlərdən, Almaniya, ABŞ, Rusiya kitabxanalarındakı mənbələrdən, foto-video materiallardan, Ermənistandan deportasiya edilmiş azərbaycanlıların xatirələrindən istifadə edilib.

Araşdırmada istinad edilən xəritə kolleksiyaları Berlin Humboldt Universitetinin Coğrafiya Departamentindən, Greifswald Universitetinin Coğrafiya və Geologiya İnstitutundan, Indiana Universitetinin Elmi Kitabxana Fondundan, ABŞ Milli Konqres Kitabxanasından, Rusiya Coğrafiya Cəmiyyətinin Tarixi kartoqrafiya bölməsindən toplanılıb.

Elmi əsərlərin yazılması üçün dünyada tanınan “Çikaqo 17 nəşr üslubu”nda hazırlanmış tədqiqat işində multispektral təhlil metodları mühüm yer tutur. Kitabda ABŞ Geoloji Xidmətinin EROS mərkəzindən əldə edilən “Landsat-4” və “Landsat-5” peykarlarının 3-cü və 4-cü sensorlarından alınmış multispektral təsvirlər əsasında landsaft transformasiyaları və bitki örtüyü dinamikası təhlil olunub. İnfraqırmızı və qırmızı spektral diapazonlarda aparılan analizlər torpaq örtüyündə və torpaq istifadəsindəki dəyişikliklərin, eləcə də qəbiristanlıqların landsaft mühitinin dəyişməsinin aşkarlanmasına imkan verib. Xəritə və peyk görüntüləri əsasında yerinə yerləşmiş təhlillər, dəyişikliklərin dinamikası və yerin faktiki vəziyyəti arasındakı fərqlər bu dağıntıların tək-tək yox, sistemli şəkildə həyata keçirildiyini obyektiv şəkildə sübut edir. Buna görə də kitabı beynəlxalq hüquqi platformalarda istinad oluna bilən etibarlı faktoloji materiallar toplusu kimi dəyərləndirə bilərik. Çünki burada beynəlxalq humanitar hüquq və mədəni irsin qorunmasına dair konvensiyaların vacib müddəaları nəzərə alınıb. “Mədəni soyqırımı” anlayışı bu hüquqi çərçivədə işlənilib və faktlarla sübut olunub. Bu yanaşma göstərir ki, nəşr təkcə məlumat toplusu deyil, həm də hüquqi baxımdan əsaslandırılmış və məqsədyönlü şəkildə hazırlanmış strateji sənəddir.

Kitabın strukturu ön söz, iki hissə, coğrafi adlar üzrə göstəricilər, istifadə olunmuş mənbə və ədəbiyyat siyahısı, arxivlərin qısaldılmış adlarından ibarətdir.

Birinci hissədə “Ermənistanda azərbaycanlılara məxsus qəbiristanlıqların sistemli şəkildə dağıdılmasının nəticələri və beynəlxalq hüquqi məsuliyyətə dair” hesabatın məqsədi və vəzifələri açıqlanır, tədqiqatın predmeti və əhatə dairəsi müəyyənləşdirilir, istifadə olunan metodoloji prinsiplər, mənbələrin təsnifatı və onların hər birinin elmi səciyyəsi təqdim olunur. Tədqiqatın mərhələləri, qəbiristanlıqlara vurulmuş zərərin müəyən olunması üçün tətbiq edilən metod və əldə olunan məlumatların sistemləşdirilməsi üsulları geniş şəkildə izah edilir, bu zərərin hüquqi nəticələri kontekstində Ermənistanın beynəlxalq hüquq qarşısında daşdığı məsuliyyət əsaslandırılır.

İkinci hissədə “Ermənistanda azərbaycanlıla-

ra məxsus qəbiristanlıqların sistemli şəkildə dağıdılmasının nəticələri və beynəlxalq hüquqi məsuliyyətə dair” hesabatın əsas empirik materialları təqdim olunur. Bu bölmədə Axta, Allahverdi, Amasiya, Barana, Basarkeçər, Böyük Qarakilsə, Çəmbəkək, Eller, Əştərek, Gorus, Hamamlı, Karvansara, Keşikənd, Qafan, Qarakilsə, Qəmərlı, Qızılqoc, Meğri, Paşalı, Talın, Vedi, Vorontsova rayonlarının hər birinin tarixi-coğrafi təsviri, inzibati əhatə dairəsi, yaranma tarixi və ərazi xüsusiyyətləri sistemli şəkildə təqdim edilir. Bu rayonların inzibati ərazisinə daxil olan kəndlərə aid azərbaycanlı qəbiristanlıqları ayrıca tədqiqat predmetinə çevrilir. Hər bir qəbiristanlıq üzrə onun coğrafi koordinatları, topoqrafik xəritələrdə yerləşməsi, mövcud vəziyyəti, dağıdılma səviyyəsi və sənədlərlə təsdiqlənmiş vizual (foto) materiallar təqdim olunur. Qəbiristanlıqların identifikasiyası zamanı xəritə materialları, arxiv sənədləri, peyk görüntüləri və digər məlumatlardan istifadə edilir. Bütün bu məlumatlar sistemli və metodoloji ardıcılıqla təqdim olunur, hər bir coğrafi məkan üzrə müqayisəli təhlillər aparılır. Statistik və vizual dəyərləndirmə ilə kifayətlənməyən müəlliflər sənədləşdirilmiş mədəni soyqırımı faktlarını elmi əsaslarla təqdim etməyə nail olurlar.

Qəbiristanlıqlar:
torpağa vurulmuş daş möhür

Hər bir xalqın maddi-mədəni irsinin ən vacib hissəsini əsrlər boyu formalaşmış qəbiristanlıqlar təşkil edir. Qəbiristanlıqlar millətin yaşadığı torpaqlarda varlığını, mədəniyyətinin, dininin, dilinin, mədəniyyətinin ən səssiz, lakin ən dərin izləridir. Qəbiristanlıqlar bir xalqın tarixinə danışan daş kitabələrdir, torpağa vurulmuş daş möhürdür. “Tarix susanda, daşlar danışar, qəbiristanlıqlar bu daşların ən sərrast nitqidir” (Ş.L.Monteskye). Qəbiristanlıqlar yalnız dəfn yeri deyil, həm də tarixi yaddaş daşıyıcısı, mədəni kimlik göstəricisi, nəsillərəsi mənəvi köprüdür.

Qəbiristanlıqlar tarixi (qəbir daşlarında yer alan adlar, tarixlər, titullar və dini simvollar) müəyyən bir dövrün tarixi faktlarını, əhalinin etnik və dini tərkibini, yaşayış məkanlarını, dil xüsusiyyətlərini və sosial strukturunu əks etdirir, mədəni (qəbiristanlıqlar xalqın mədəni dəyərlərinin, estetik zövqünün, adət-ənənələrinin, simvolik ifadələrinin qoruyur), mənəvi-fəlsəfi (qəbiristanlıqlar xalqın həyat və ölüme olan münasibəti, dini-mənəvi dünyagörüşünü əks etdirir), milli kimliyin qoruyucusu (qəbiristanlıqlar bir xalqın milli yaddaşını, etnik kimliyini və tarixi varlığını torpaq üzərində fiziki formada qoruyub saxlayan məkanlardır), nəsillərəsi varislik (dünyasını dəyişənlərin məzarlarını ziyarət etmək, onların ruhuna dua oxumaq, uşaqlara bu yerləri göstərmək xalqın nəsilədən-nəslə ötürdüyü yaddaş və hörmət ənənəsinin bir formasıdır) funksiyalarını yerinə yetirir.

Deməli, bu “səssiz kitablar” daşlar vasitəsilə danışan tarix, ölməz şahidlərdir. Qəbiristanlıqlar

xalqın keçmişini bu günə və gələcəyə bağlayan mənəvi körpü rolunu oynayır. Məhz buna görə də erməni vandalları azərbaycanlılara məxsus qəbiristanlıqların sistemli şəkildə dağıtmaqla, bir xalqın tarixini, yaddaşını, ruhunu, mənəvi bütövlüyünü və varlığını məhv etməyə çalışmışlar. Qəbiristanlıqları xalqın mədəni varlığının əsas sütunu hesab edən rus yazıçısı və publisisti İ.Erenburq “Bir xalqın mədəniyyətini məhv etmək istəyirsənsə, əvvəlcə onun qəbiristanlıqlarını dağıt” - deməklə mədəni soyqırımın məhiyyətini və bu soyqırımın hansı strateji məqsədlərə xidmət etdiyini çox aydın və təsirli şəkildə ifadə etmişdir. Bu baxımdan, Ermənistan ərazisində azərbaycanlılara məxsus qəbiristanlıqların məqsədyönlü şəkildə dağıdılması, izlərinin silinməsi mədəni soyqırım siyasətinin bariz nümunəsidir.

Ermənilər indiki Ermənistan ərazilərinin həmişə yalnız özlərinə məxsus olduğu barədə süni və saxta tarix yaratmağa çalışırlar. Bu məqsədlə azərbaycanlılara aid olan mədəni və dini abidələri - məscidləri, qəbiristanlıqları, türbələri sistemli şəkildə məhv edir, dağıdırlar. Onlar əsassız ərazi iddialarını beynəlxalq ictimaiyyətə qəbul etdirmək məqsədilə azərbaycanlıların bu ərazilərdə tarixən yaşamadığını sübut etməyə, tarixi reallıqları izlərin silərək saxta “tarix” üzərində iddialarını əsaslandırmağa çalışırlar.

Azərbaycanlıların müsəlman olması səbəbindən, bu dağıntılar həm də islamofobiyanın dini nifrət formasını əks etdirir. Məscidlərin və qəbiristanlıqların məqsədyönlü şəkildə məhv edilməsi dini və mədəni dözümsüzlüyün bariz nümunəsidir və bu, təkcə maddi deyil, xalqımızın tarixi yaddaşına və mənəvi kimliyinə vurulmuş ağır zərbədir. Deməli, Ermənistanda azərbaycanlılara məxsus qəbiristanlıqların dağıdılması etnik nifrət, mədəni soyqırımı, tarixin saxtalaşdırılması və ərazi iddialarını möhkəmlətmək məqsədilə həyata keçirilmiş planlı və sistemli bir fəaliyyətdir.

Qırılmış qəbir daşlarının
göylərə qalxan nələsi

Görkəmli Azərbaycan yazıçısı Ə.Haqverdiyev yazırdı ki, qəbir daşları bir xalqın ömrü qədər danışar, onlara toxunan alət sanki tarixə toxunur. “Qərbi Azərbaycan İrsi” kitabında təqdim olunan 201 qəbiristanlıq sanki bir zamanlar orada uyuyan əcdadlarımızın səsinə bizə çatdırdı. Hər bir daşın dağıdılmış görüntüsündə bir ömrün susdurulmuş həkayəsinə, bir ailənin kəsilməmiş soy bağına, canlərin bir xalqın ruhuna təslədiqləri əli gördük. Vaxtilə əcdadlarımızın uyuduğu, duaların ucaldığı qəbiristanlıqlar bu gün tənəmmaz haldadır. Bir zamanlar abidə kimi ucalan sinə daşları ya tamamilə sökülüb, ya da vəhşicəsinə parça-parça edilib. Qəbir daşlarının yerində indi səssizlik hökm sürür - ot-ələf basmış sahələr, yox olmuş məzar yerləri, dağıdılmış abidələrin qırıntıları... İzlər elə məqsədyönlü şəkildə silinib ki, sanki bu torpaqlarda nə vaxtsa həyat olmayıb, azərbaycanlılar heç vaxt yaşamayıb. Sındırılmış, parça-parça edilmiş, yerində əkin sahələri salınmış qəbiristanlıqların hər qarışında Qərbi azərbaycanlıların susdurulmuş yaddaşı, darmadağın edilmiş mənəvi irsi və tapdanmış Vətən haqqı yatır. Bu yerlər təkcə məzarların deyil, həm də xalqın taleyinin və tariximizin üzərindən şum çəkilmiş torpaqlardır. 1905-1906, 1918-1920, 1948-1953 və 1987-1991-ci illərdə zorla ata-baba yurdlarından didərgin salınmış, etnik təmizliyə və deportasiyaya məruz qalmış Qərbi azərbaycanlıların izləri məqsədli şəkildə ermənilərin əli ilə silinib. Qəbirəflər dağıdılarsa da, daşlardan adlar silinsə də, orada uyuyanların ruhu haray çəkir, bizi səssiz fəryadla qədim yurdlarımıza - doğma torpaqlarımıza çağırır.

Kitabdakı dağıdılmış qəbir daşlarının şəkillərinə baxdıqca “Dədə Qorqud” filmindeki o məşum səhnə - qırılmış qəbir daşlarının göylərə qalxan nələsi qulağımızda səslənir. Amma bu haray kino deyil, gerçəkliyin özüdür. Bu görüntülər tək-

cə gözələrimizi yaşatmır, ruhumuzu parçalayır. Çünki dağıdılmış sinə daşları dünyasını dəyişənlərdən daha yox, dirilərə - onların varislərinə qarşı yönəlmis vəhşiliyin bariz nümunəsidir. Bu daşların altında cəsədlərlə yanaşı, susdurulmuş tarix, əzilmiş kimlik və ümidlərin gömüldüyü bir taleyin səssiz şahidləri yatır. Bu, ermənilərin yalnız insan qatili deyil, həm də mədəniyyət qatili olmalarının sübutudur. Dəhşət yalnız fiziki dağıntının miqyasında deyil, həm də insanlığa qarşı yönəlmis düşüncənin qəddarlığındadır. Ulu Öndər Heydər Əliyevin təbircə desək: “Ermənistan millətçiliyi, erməni ekstremizmi, erməni şovinizmi siyasətinin nəticəsidir”.

Qəbiristanlıqların daş yaddaşını
oyadan və onu sənədləşdirən kitab

Bu faciəvi tarixi reallıq fonunda “Qərbi Azərbaycan İrsi” kitabı yalnız itirilmiş mədəniyyətin və yaddaşın bərpası deyil, həm də haqqın, ədalətin və tarixi həqiqətin bərqərar olması üçün mühüm bir sənəddir. Bu nəşr məhv edilən qəbiristanlıqların daş yaddaşını oyadan, onu sənədləşdirən və xalqın susdurulmuş haqq səsinə dünyaya çatdırən, dağıdılmış qəbiristanlıqların yerinə yaddaş salınması ucaldan bir sənəd abidəsidir, tarixə qarşı yönəlmis cinayətin sənədli sübutudur. Vizual materiallardan tutmuş arxiv sənədlərinə, peyk təsvirlərindən xəritə analizlərinə qədər hər bir detal bu soyqırımın miqyasını və məqsədli xarakterini dəqiq şəkildə göstərir.

“Qərbi Azərbaycan İrsi” yalnız bir kitab deyil, Qərbi azərbaycanlıların pozulmuş hüquqlarının bərpası uğrunda aparılan mübarizənin mühüm mərhələsinə əks etdirən ideoloji və strateji sənəddir. O, tarixdən silinməkdə olan zəngin bir irsin, ruhun və yaddaşın dirçəlişinə çağırış, tarixi ədalətin bərpası, milli yaddaşın yenidən formalaşdırılması və mədəni kimliyin qorunması istiqamətində atılmış prinsipial bir addımdır. Hər dağıdılmış qəbirin, hər məhv edilmiş mədəniyyət nümunəsinin izini sənədləşdirən bu kitab yalnız bir coğrafi məkan deyil, həm də milli yaddaşın simvoludur.

Kitabın ərsəyə gəlməsi yalnız elmi deyil, eyni zamanda siyasi və ideoloji baxımdan da böyük əhəmiyyət daşıyır. Azərbaycan dövləti və cəmiyyəti bu məsələ ilə bağlı mövqeyini sözlə deyil, faktlarla və sənədlərlə əsaslanaraq ortaya qoyur.

Bu baxımdan Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin kitabın epigrafi kimi seçilmiş və artıq bir millətin ideya bələdçisinə çevrilmiş aşağıdakı fikirləri nəşrdə toplanmış materialların ruhunu, məqsədini və gələcəyə yönəlmis məzmununu dəqiq ifadə edir: “Bu gün biz yaxşı bilirlik ki, Ermənistan dövləti tarixi Azərbaycan torpaqlarında yaranırdır. Zəngazur, Göyçə mahalı bizim tarixi torpaqlarımızdır. Biz azərbaycanlılar o torpaqlara qayıtmalıyıq və qayıdacağıq”.

“Qərbi Azərbaycan İrsi: Ermənistanda azərbaycanlıların maddi-mədəni irsinin - qəbiristanlıqların sistemli şəkildə dağıdılmasının nəticələri və beynəlxalq hüquqi məsuliyyətə dair hesabat və materiallar” adlı kitab tarixi yaddaşın sənədləşdirilməsi ilə yanaşı, Qərbi Azərbaycana sülh yolu ilə, ləyaqətli və təhlükəsiz şəkildə qayıdış prosesinə verilmiş mühüm töhfə kimi dəyərləndirilə bilər. Bu kitab təkcə dağıdılmış abidələrin fotosu və koordinatları deyil, həm də bir xalqın pozulmuş haqq səsinin sədasıdır. O səsi artıq susmur - sənədlərlə, sübutlarla, faktlarla danışır.

Minnətdarlıq

Bu dəyərli nəşrin ərsəyə gəlməsində tədqiqatın ideya müəllifi və layihə rəhbəri, sənətsünaşlıq elmləri doktoru, professor Ədalət Vəliyevin, həmçinin müəlliflər - Qərbi Azərbaycan İcmasının İdarə Heyətinin sədri, Milli Məclisin deputatı, dosent Əziz Ələkbərlinin və tarixçi alim Səbuhi Hüseynovun gərgin əməyi, fədakarlığı və yüksək milli məsuliyyəti xüsusi qeyd olunmalıdır. Onları bu əhəmiyyətli elmi nəşrin ərsəyə gəlməsi münasibətilə səmimi qəlbədən təbrik edir, əsərin növbəti cildlərinin də işıq üzü görməsini arzulayıram.

Fərrux RÜSTƏMOV,

*Qərbi Azərbaycan İcmasının
Ziyadlır Şurasının sədr müavini,
ADPU-nun İbtidai təhsilin pedaqogikası
kafedrasının müdiri, pedaqoji elmlər doktoru,
professor, Əməkdar elm xadimi*